

Освітній чинник розвитку конкурентоспроможності України

¹Вінницький національний технічний університет

²Вінницький інститут економіки Західноукраїнського національного університету

Анотація. Проаналізовано окремі показники, які дають можливість оцінити стан інноваційної діяльності в Україні. З'ясовано, на прикладі вивчення досвіду розвинених країн світу, що освіта і інновації є найважливішими чинниками забезпечення конкурентоспроможності і людського розвитку. Досліджено проблему доступності вищої освіти в Україні. Запропоновано пропозиції щодо покращення конкурентоспроможності України на основі запровадження інноваційних змін в сфері освіти і технологій.

Ключові слова: освіта; інновації; конкурентоспроможність; людський розвиток.

Educational factor in the development of Ukraine's competitiveness

Abstract. Some indicators that make it possible to assess the state of innovation in Ukraine are analyzed. It was found, based on the study of the experience of developed countries, that education and innovation are the most important factors in ensuring competitiveness and human development. The problem of access to higher education in Ukraine is studied. Proposals for improving the competitiveness of Ukraine based on the introduction of innovative changes in the field of education and technology are proposed.

Keywords: education; innovations; competitiveness; human development.

Актуальність статті пов'язані із падіння позицій України в 2019 році в Індексі глобальної конкурентоспроможності (*Global Competitiveness Index*) порівняно з 2018 роком до 85-ого місця з 141 країни, зокрема суттєвий регрес зафіксований у сфері охорони здоров'я – на 9 позицій, до 101-го місця [1]. Стає зрозумілим, що досягнути конкурентних переваг екстенсивними факторами, зокрема за рахунок зростання чисельності населення, низької заробітної плати, особливо в сфері освіти, виробництва продукції з низькою доданою вартістю, експорту сировинної продукції тощо неможливо. Тому важливим інтенсивним фактором забезпечення конкурентоспроможності України має стати освіта і інновації.

Суттєве значення для теми дослідження мають роботи представників наукової школи людського розвитку, зокрема в аспекті розвитку освітньої складової забезпечення конкурентоспроможності України (В. Антонюк, І. Бондар, О. Дороніна, Д. Дмитренко, Т. Драгунова, М. Згуровський, І. Зязюн, О. Крикун, І. Курило, О. Кобилянський, Н. Левчук, Е. Лібанова, Л. Лісогор, О. Малиновська, О. Макарова, С. Ніколаєнко, І. Новак, В. Новіков, О. Палій, І. Петрова, О. Позняк, С. Полякова, Н. Романюк, В. Саріогло, Л. Ткаченко, Л. Черенько, В. Черніченко, Л. Шаульська, В. Шишкін, Д. Шушпанов, Н. Якімова, та багатьох інших вчених).

На сучасному етапі розвитку України є дуже важливим забезпечення конкурентоспроможності економіки України в системі реалізації освітнього чинника. Для цього необхідно акцентувати увагу на наступних моментах. Необхідно забезпечити передумови інноваційного розвитку України. На жаль, за даними Держкомстату [2] протягом 2000–2019 років протікають негативні тенденції, які намітились в інноваційній діяльності, а саме: питома вага підприємств, що впроваджували інновації, зменшилась на 1 в. п. та становила в 2019 році лише – 13,8%; кількість впроваджених нових технологічних процесів зросла на 65,21% (2318 процесів в 2019 році); частка обсягу реалізованої інноваційної продукції (послуг) у загальному обсязі реалізованої продукції надзвичайно сильно зменшилась – в 7,23 ради і становила лише – 1,3%. Зазначені тенденції не сприятимуть швидкому переходу на інноваційно-інвестиційну модель розвитку економіки, а отже, виникають суттєві сумніви щодо досягнення високої конкурентоспроможності підприємств України та держави в цілому.

Наприклад, такі країни, як США, Швейцарія, Данія та інші досягнули конкурентних переваг, зокрема за рахунок постійного розвитку освіти, інновацій, саморозвитку, реалізації творчої праці, здібностей, активності тощо. Тому зазначені фактори мають бути покладені в забезпечення конкурентоспроможності України. Успіх згаданих країн полягає в тому, що більша частина валової доданої вартості формується в секторі економіки знань. Відомо, що саме знання сьогодні є вирішальними в забезпеченні зростання продуктивності праці. На превеликий жаль, Україна відстає від інших розвинених країн за показниками освіти, науки і технологій, хоча при цьому має високий рівень економічного, наукового і трудового потенціалу.

Варто відмітити, що за показником суспільних видатків на освіту Україна навіть перевищує значення відповідного показника більшості країн з високим рівнем людського розвитку. При цьому приблизно кожна третя гривня бюджетних видатків на освіту припадає на фінансування вищої освіти. Однак зазначеної суми видатків не вистачає всім бажаючим абітурієнтам навчатись за кошти державного бюджету. Крім проблеми доступності вищої освіти в Україні, існують й інші проблеми, зокрема: відсутність попиту з боку суспільства та ринку праці на висококваліфіковані кадри; відбувається розвиток репродуктивного і алгоритмічного типу мислення студентів; недостатній рівень фінансування навчальних закладів; поглиблюється розрив між теоретичною підготовкою студентів і потребами практики, між рівнем наукових досліджень і впровадженням їх результатів у виробництво.

Саме в університетах розвивається наукова діяльність, і стратегічним завданням держави має бути якомога більше охоплення вищою освітою громадян України, а для цього необхідно змінити стратегію відбору абітурієнтів. На нашу думку, варто на перший курс зараховувати всіх бажаючих здобути вищу освіту (за умови достатньої кількості балів, отриманих на тестуваннях в Українському центрі оцінюванні якості освіти), а вже на другому курсі відбирати здібних і талановитих в навчальному і науковому плані студентів. Небезпечною ситуацією є те, що талановиті студенти закінчують вітчизняні вузи (за кошти держави) і виїжджають за кордон, а там створюють продукцію із високою доданою вартістю, відповідно, сприяють розвитку ВВП інших країн.

Нагальною потребою на сьогодні в напрямку розвитку науки є реальна підтримка справжніх технопарків, тобто потрібно розробляти комплекс ефективних заходів, які були б спрямовані на взаємодію університетів, наукових центрів і виробництва, і, як наслідок, на створення конкурентоспроможної на світовому і вітчизняному ринках продукції. Без цього можна забути про пріоритети інноваційно-інвестиційного розвитку економіки нашої країни.

Розглядаючи загальновідомий досвід розвинених країн, можна виділити головну рису – технопарки створюються при великих наукових центрах, а користувачами технопарків виступають маленькі приватні фірми, засновані, як правило, молодими вченими віком 25–35 років. Тому потрібно збільшувати обсяги фінансування на реальну науку зі створення конкурентоспроможної продукції, а не витрачати кошти на складання звітів про успішно виконані наукові дослідження. Варто змінити тенденції в інноваційній діяльності, оскільки в Україні зменшується кількість наукових розробок та представників, які займаються інноваційною діяльністю. Держава має розробити нову концептуальну схему заохочень молодих вчених і отримати результат – конкурентоспроможну продукцію на світовому ринку продукції. Тільки нова концептуальна схема, в якій будуть ефективно функціонувати всі складові (*якісна освіта – вчений – інновація – впровадження у виробництво – отримання ефекту*), дасть змогу побудувати інноваційну модель – економіки знань в Україні. Крім того, для «омолодження» кадрів в науці необхідно розробляти комплекс мотиваційних заходів.

Отже, порівнюючи основні показники освіти і науки в контексті людського розвитку в Україні та в розвинених країнах можна з упевненістю зробити висновок, що саме освіта і наука зможуть вивести економіку країни на новий рівень людського розвитку. Сучасний зміст освіти має бути побудований на принципах науковості і інноваційності, при широкому впровадженні освітнього кредитування. В інноваційній діяльності пріоритетами мають стати випуск конкурентоспроможної продукції, а для цього необхідно збільшити обсяги фінансування на науку і розробити мотиваційний механізм широкого залучення молодих науковців в сферу бізнес-інновацій.

Тому стає зрозумілим, що підвищити конкурентоспроможність країни, а отже, і продуктивність праці та життєвий рівень населення в цілому, на думку багатьох вітчизняних учених, можливо лише за умови підготовки висококваліфікованої робочої сили та постійного підвищення якісних характеристик трудового потенціалу, особливо освітніх.

Побудова інноваційно-інвестиційної моделі розвитку має ґрунтуватись на інтенсивному розвитку інноваційної діяльності в усіх сферах суспільної діяльності, а головним інноваційним ресурсом мають

виступати людські знання. Загальновідомо, що у розвинених країнах зростає кількість працівників, які зайняті інноваційною діяльністю на виробництві. Для того, щоб досягти високого інноваційного рівня в Україні, на думку багатьох науковців, необхідно забезпечити високий рівень професійної підготовки трудового потенціалу України; реалізувати концепцію навчання впродовж всього життя; розвивати інтелектуальний та творчий потенціал також протягом всього життя; формувати на рівні навчальних закладів, виробництва здатність до інновацій; сприяти формуванню високого рівня професійної мобільності, здатності до освоєння нових технологій, до активного сприйняття інформації тощо.

Тому потрібно шукати шляхи розвитку системи освіти, а отже й інноваційної діяльності. На нашу думку, в першу чергу потрібно вирішити проблему фінансування вищої освіти. Так, актуальним нині в сфері фінансування вищої освіти є досвід Німеччини, де освіта практично безкоштовна. Крім того, вступних іспитів у німецьких університетах немає, а один із базових принципів організації вищої школи в цій країні – «академічна свобода». Характерні особливості вищої освіти в Німеччині: при виборі студентом своєї спеціальності він сам організовує навчальний план і час для його реалізації відповідно до загальних вимог спеціальності; середній вік випускників у Німеччині близько 28 років, що свідчить про самостійний вибір студентами напряму навчання (спеціальності, професії), а в Україні це, в більшості випадків, вибір батьків. Цікавою, на наш погляд, особливістю є й те, що в університетах працює «система відсіювання»: на перший курс набирають студентів, які бажають в них навчатись, а на другому курсі залишають найбільш здібних, талановитих, що і робить науку більш сильною. Таким чином, досвід розвинених країн, у тому числі Німеччини, а також запропоновані рекомендації дозволять підвищити роль вищої освіти в розвитку інноваційної діяльності України.

Висновки. Сучасний світ, зокрема ринкова економічна система, вимагає не стільки готових знань, скільки навичок гнучкої поведінки і вмінь формувати власну здатність до розв'язання проблем, які виникають у ситуаціях, що постійно змінюються. Тому нагальними питаннями нині є забезпечення конкурентоспроможності України, зокрема за рахунок вдосконалення системи освіти, що має передбачати, по-перше, модернізацію системи освіти в напрямку забезпечення її якості відповідно до новітніх досягнень науки; по-друге, реалізацію концепції неперервної освіти впродовж життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Сайт електронного видання «Інтерфакс-Україна». Україна опустилася на 85-те місце в щорічному рейтингу конкурентоспроможності WEF. Київ. 2020. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/617843.html> (дата звернення 23.03.2021).

2. Сайт Державної служби статистики України. Впровадження інновацій на промислових підприємствах. Київ. 2021. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення 23.03.2021).

Олександр Кобилянський, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри безпеки життєдіяльності та педагогіки безпеки, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: akobilanskiy@gmail.com.

Oleksandr Kobylianskyi, Dr. Sc. (Pedagogical), Professor, Head of the Chair Security of Life and Safety Pedagogic, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: akobilanskiy@gmail.com.

Іван Заюков, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри безпеки життєдіяльності та педагогіки безпеки, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: Zivan@i.ua.

Ivan Zayukov, Cand. Sc. (Econ.), Associate Professor, Associate Professor of the Chair Security of Life and Safety Pedagogic, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: Zivan@i.ua.

Васаженко Наталія Олексіївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри правознавства і гуманітарних дисциплін, Вінницький навчально-науковий інститут економіки Західноукраїнського національного університету, Вінниця, e-mail: ntl_apriori@yahoo.com.

Natalia Vasazhenko, Cand. Sc. (Pedagogical), Associate Professor of the Chair of Law and Humanities, Vinnytsia Educational and Scientific Institute of Economics, Western Ukrainian National University, Vinnytsia, e-mail: ntl_apriori@yahoo.com.